

AZ ERKÖLCSI NEVELÉS.

(A londoni erkölcs-nevelésügyi első nemzetközi kongresszus alkalmából írta s a Magyar Pædagogia számára francia eredetiből magyarra átdolgozta: **dr. Bokor József.**)

Két nagy intézmény: az állam és az egyház szabályozza az ember cselekvését.

Az államra a végrehajtott cselekvés tartozik. Letartóztatja a vádlottat, megállapítja a tényt, meghozza ítéletét s végrehajtja a büntetést. Eljárásának alapja: a büntető törvény; elve: az igazságszolgáltatás (justitia), mellyel a cselekedeteknek a törvénnyel való megegyezésén örökdik. A cselekvés belső indítékainak kutatása kívül esik illetékességi körén.

Megfordítva, az egyház összes erejét a belső indokok kormányzásának szenteli. Hatását a cselekvés születésében igyekszik értékesíteni. A lélek üdvét tűzi célul s neki a földön örök békét, túl a síron mennyországot ígér. Eszköze a keresztyénség hármas fő erénye: a hit, remény és szeretet, mellyel híveit az erkölcsi élet ösvényein vezérli.

Ez a két nagy intézmény a leghatékonyabb, de nem egyedüli forrása az erkölcsiségnek. Ide tartozik ugyanis a szellemi élet tág birodalmának minden nyilatkozata: az igaz, a szép és a jó egyaránt, melynek elsejéből, a szellemi élet közös kútfejéből fakad az erkölcs csirája is.

Témámhoz: az erkölcshez és neveléséhez érkeztem s szólni kívánok programmunk második szakaszának* alapján az iskoláról, mint az igazság (veritas) intézményes biztosítékáról. A magyarázat következik.

Meg kell azonban egy pillanatra állnom, hogy tekintetbe vegyem s ha lehet, legyőzzem azokat a népies, valamint tudományos nézeteket, melyek ellentétben vannak fenti tétellemmel.

A közönség nem törődik az iskola főséges problémájával. Teljesen meg van elégedve, ha gyermekei az iskola révén pályára

* A fent említett kongresszus prospektusában.

jutnak. Szóvivői egyenesen károsnak ítélnék minden olyan törekvést, mely kenyér helyett más célt tűz az iskola elé.

A közönség megszólalása iskolaügyben mindig figyelemreméltó, mert megmutatja az intézetekhez tapadt hibákat. Gyógyításukra, vagyis a pozitív munkára azonban a merő gyakorlati emberek nem valók, vagy legfőlebb csak annyiban, amennyiben szakiskoláik állításáról és berendezéséről van szó, ott sem a kézművesek, hanem az úgynevezett fejmunkások, akik az illető szakismeret anyagát megjelölni s a szervezésben helyét megjelölni tudják. Mihelyt azonban az elemi és középiskoláról, mindennemű szakiskola törzséről van szó, többé nem a közönség gyakorlati emberei illetékesek a munkára, hanem az iskolai életben tapasztalatokat szerzett s tudományos szintézisben jártas férfiak. Ezekben az intézetekben ugyanis csupán tudományos alapon nyerhető ismeretek teszik az építés anyagát, vagy mint Renan mesteri tolla kifejezte: a megismerésnek egyetlen törvényes módja, a tudomány szab irányt.

Ilyen ismeretek nélkül szűkölködő iskolaszervező vállalkozás azt a hajóst juttatja eszembe, aki iránytű nélkül merészkedik a tengerre. Vetődik szírről-szirtre, azt sem tudja, le-e, vagy felmenőben. Egy elfogulatlan pillantás az elemi és középiskolák állapotára meggyőző afelől, hogy a nyers empiria pórázán való járás hagyta rajtok lába nyomát.

Ehhez járult azután a tudósok nyilatkozata, köztük még Renané is, kik a tudományt távol kívánják tartani a pædagogiatól. *L'avenir de la science* (Paris, 1890) című műve 110—113. oldalán Renan nem fogy ki ama törekvések kárhooztatásából, melyek a tudományt a pædagogia szolgálatába akarják hajtani. Így beszél: A tudós és a tanár úgy viszonylanak egymáshoz, mint a gyáros és a szatócs. Követeli, hogy a nevelésben a tudomány alkalmazásának csak parányi rész jusson, mert meg kell szokni, hogy a tudomány értékét magában a tudományban keressük s ne abban az alkalmazásban, melynek a gyermek vagy a fiatalember nevelése vehetné hasznát. Végül határozottan megköveteli a tudomány és nevelés különállítását, valamint azt, hogy a tudománynak vallásos, sőt filozófus célt kell tulajdonítani.

Ezek az ellentétes határozmányok abban lelik magyarázatukat, hogy Renan a filológiát, illetőleg az óklasszikai nyelvek és irodalmak tudományos becsét félti a pædagogiatól. Mind hazájában, mind a kerek világon mindenütt azt tapasztalta, hogy a kollegiumok az óklasszikai filológiát majdnem kizárólag maguk számára foglalták le, művelők hasonlókép majdnem kizárólag professzorokból állanak, úgy, hogy az óklasszikai nyelvekben és irodalmukban a közönség alig lát egyebet, mint a kollegiumok eszköztét, melytől iskolái végeztével

mindenki szabadulni óhajt s tényleg meg is szabadul, de úgy, hogy vissza soha nem tér hozzá. Ekkép az ókori s vele együtt minden filológia veszíti egyetemes jelentőségét, más szóval tudományos értékét. Így pedig mire való a filológizálás? Ha csak a tanításra való s csak azok tanulják, akik egykor tanítani fogják, akkor miért kell a filológiát tanítani?*

Ez a következtetés ma is boszorkánynyomásként nehezedik a pädagogiára, illetőleg iskolai intézményeire.

Nekem — megvallom — az iskolai filológia ilyen sorsa miatt nem fáj a fejem. De fáj, ha arra gondolok, hogy Renan itélete általános érvényre juthatna s nemcsak a nyelveket és irodalmakat (lettres), hanem a természettudományokat (sciences) is fenyegetné a középiskolai pädagogia használatában. Szerencsére azonban Renan ezt ilyen általánosságban soha sem állítja.

Azoknak a természettudósoknak tehát, kik saját szakjukat akár magas szárnyalásuk, akár módszeres hozzáférhetőségük nehézségei miatt kizárólag az egyetemnek tartanak fenn, a középiskoláknak pedig továbbra is a hat századon keresztül használt anyagot, a latint hagynák meg a szintén állandó használatú matematikumok mellett s ezekkel az elhasznált eszközökkel vélik művelhetni a társadalmak változott viszonyai közt az értelmet és erkölcsöt, ezeknek a tudósoknak nem annyira velem, hanem első sorban Renannal gyűlik meg a baja, aki pedig értette a filológia dolgát. Rám mindössze annak a megállapítása tartozik, hogy egyes szaktudósok tiltakozása a természettudományoknak pädagogiai felhasználhatósága ellen, nem a tudományok szintézise, tehát nem is az igazság nevében történik.

A művelt világ mindkét felében érzik egy ily iskolai szervezet szükségét. A szervezés részletei többé-kevésbé majd mindenütt ismeretesek. Franciaországnak ezenfelül eredeti filozófiai rendszere is van hozzá, a Comte Ágostoné. S ha a régi iskolák által táplált értelmi fejtelenség meg nem gátolná, a pozitívizmus — legalább pädagogiai felhasználhatóságában — rég utat tört volna magának. Renan, ha tolla alá kerül, mindig babonás tisztelettel emlékezik meg róla. Eddig mégis mindössze az történt, hogy itt és amott fél-reformmal tettek kísérletet, mely rendszerint általános elégedetlenséggel végződött s az iskola forradalmi állapota fokozódott.

Visszatérek tárgyamra, immár azzal az indokolt követeléssel, hogy az elemi és a középiskola alapját a tudományokból kell venni.

* Si ces choses ne sont bonnes qu'à être professées, si ceux-là seuls les étudient, qui doivent les enseigner, à quoi bon les enseigner? (Idéz. hely. 112. old.)

A tudományok hierarkiája: az a felfogás, hogy a világ természeti törvényeknek van alávetve; az az egyetemes szempont, mely a természetet és szellemet, az isten és az ember alkotásait egybekapcsolja s közös ideálban egyesíti az embert és a mindenséget, szilárd meggyőződéssé válik a művelt ember lelkében, melyben gyökeret ver, virágot és gyümölcsöt hoz az erkölcs.

A tudományok eme szintézisében a pädagógiára, a *hogyan* kérdése tartozik. Mi módon juttassa az egymást váltó nemzedékek birtokába a meggyőződést a világ törvényszerűségéről? melyek azok az utak, amelyek a gyermeki és ifjúkor lelkébe vezetnek? s egyúttal az érettkor szervező munkásságának, az igaz vizsgálásnak eszközei? arra kell feleletet adni a pädagógiának, részletesen kifejtve az analízis és szintézis módszerét valamennyi tárgyra alkalmazva,

Ezek a módszerek vetnek világosságot nemcsak az oktatás tárgyára, hanem az iskola szervezetére is. Vázlatuk a következő: Az oktatás a kezdő fokon a mese köntösében indul meg. A mese mindig cselekvés körül szövődik. A cselekvés alanya az organikus élet mindegyike országából vehető: növények, állatok egyformán foglalkoztathatják az ébredező elme fantáziáját, akaratát, érzelmeit. Az ember cselekvése, biográfikus történelmi elbeszélésével minden oktatás bölcsője. Ehhez kapcsolódik a mese bűvköre elhagyásával a természetrajz három országának, majd a föld kémiai és fizikai alkatának felvonultatása, föl az elemi oktatás csúcspontjáig, a kozmográfiáig, mindenütt a szükséges matematikai ismeretek kíséretében. Írás, olvasás, rajz, ének, mint az értelmi és művészi fejlődés elengedhetetlen technikai eszközei egészítik ki az analitikus módon szervezett elemi iskola anyagát. Konkrétummal, a cselekvéssel kezdte s absztraktummal a minden-ség vázlatos rajzával végezte.

A középiskola megfordított utat követ. Absztrakción, a kozmográfia fogalmi ismeretén, hova az elemi iskola eljutott, indul meg s az algebra és geometria alapján építi föl a tudományok hierarkiáját az asztronómia, a fizika, a kémia, a biológia rendjén az ember, a haza történetéig, belefoglalva az oktatás e legfilozófusabb tagozatában irodalmi, művészi, lélektani és logikai tanulmányokat, mindenütt a konkrétumig vive magával a tanulót.

A két intézmény pädagógiai különbsége a módszeren sarkallik. Az elemi iskoláé az indukció, ami sohasem jelenti a következtetés kizárását. Ez a tapasztalatgyűjtés intézménye, a nyert ismeretanyag fogalmakká átalakítása. De egyúttal közös törzse minden iskolának, még a középiskolának is. A művelődés és gazdaság közös forrása benne van. Valódi demokratikus intézmény a népesség minden osztálya számára. Tőle függ főként, hogy egy országban a műveltség

egy legyen, melynek eszméiben kölcsönösen egymásra ismerjenek a haza polgárai, bármilyen osztályhoz tartozzanak, bármilyen rangban legyenek, bármilyen nyelvet beszéljenek.

A másik intézmény pedig, az úgynevezett középiskola, a társadalom vezetőinek előkészítő intézete. A dedukció elvén fogalmakból jut a tényekhez, hogy így kétszer élje át a világot, egyszer a tapasztalatokból gyűjtött eszméekkel, másodszer az eszméket igazoló tényekkel, hogy így mindegyikök — a jól szervezett agyvelejűeket értem, — fejükben hordják a világot, nagy hasznára kartársaiknak, s rendszerint — az ember gyarlóságai miatt — gyötrelmére önmaguknak.

Kerülni akarva ezúttal a pädagogizálás ismert hibáit, nem foglalkozom tovább az iskolaszervezet munkájával. De ki akartam fejezni meggyőződésemet arról, hogy az iskolának is megvan «vallásos és filozófikus célja», mit Renan egyedül az önálló tudományoknak akart fentartani.

Megvallom most, hogy az iskola, az értelem intézménye, jelen állapotában nem kelhet versenyre sem az állammal, sem az egyházzal. Gyöngébb, semhogy ezt tehetné. Megvallom egyúttal azt is, hogy nem reménylem az emberiségnek olyan fejlődését, melyben elveszítődnek természetes ösztöneinket, az akaratot, az érzelmet, hogy kizárólag értelmi lényekké alakulnánk át. Mit használna bölcseségünk, ha nem élvezhetnénk kertünk gyümölcsét, szülőink, gyermekeink, családunk szeretetét? Végül megvallom azt is, hogy a tudósok helyzete az akarat és érzelem e világában mindig olyan marad, hogy megelégedésük legmagasab fokát öntudatukban kell találniok.

Tekintsük meg azonban az érem másik oldalát s képzeljük, hogy az emberiségnek van állama, van egyháza, de veszítette az igazságot, a tudományt, az iskola világosságát. Vajon van-e még, aki ragaszkodnék ehhez a bizonytalan, sötét, tudatlan élethez? Hova lenne akkor a morál, melynek mindenképp észre, türelemre, lemondásra van szüksége? Honnan jöhetne a megváltás, a megszabadulás, ha nem az értelemtől? Vagy, akárcsak elméletben, el lehetne-e választani az értelmet a moráltól, midőn a morál a múlt eszméinek és szabványainak foglalata a cselekvés irányítására s cselekvéseinknek közös bírója?

Már főlebb megemlékeztem az állam és az egyház szerepéről ebben az ügyben. Vajon mitevők legyünk morál nélkül, az emberiség élő lelkiismerete nélkül, ha tudjuk, hogy az állam mélyen hallgat a társadalom önzésén, a gazdasági fejlődés vajadásai közt; hasonlóképp az egyház mélyen hallgat a fanatizmuson, noha a fanatizmus rendszerint a vallásos érzelemből táplálkozik?

Nem, nem, az erkölcs meg nem elégedhetik az állam kényszer-

rével, sem az egyház átkaival. Neki igazságra, tudományra, nevelésre van szüksége.

Charles Blanc beszéli mesteri művében, a «Grammaire des arts du dessin» etc.-ben, hogy a vádlottak padján megfordult már a társadalom minden osztályabeli ember, kivéve a szobrászt. Ezzel a ténnyel állapítja meg a szépművészetek erkölcsi befolyását. De ha ez így van, ki kételkedhetnék még a művészetek egyéb ágai: a zene és költészet, továbbá az irodalmak befolyásán az erkölcsre?

Nevelés és erkölcs az értelem iker szülöttei, így hát egyenes leszármazói annak az idealógiának, melyet Németországban egy teória gúnyol s helyébe a gazdasági termelés, más nevén: a történelmi materializmus dogmáját akarja ültetni. Marx Károly a szerzője ennek az elméletnek, követői a szocialisták, akik aztán a hirhedt «Internationale» vörös zászlaja alá sorakoztak, majd mint szociáldemokraták járványként lepik el a művelődésben hátramaradt országokat, s a tények propagandájával költenek rémületet maguk iránt.

Dogmájuk, Hegel rendszerének másolata, addig tart, amíg meg nem kísértik megvalósítását. Marx Hegel befolyása alatt készítette saját elméletét, Hegel mintájára, ki a tiszta fogalomból indult ki és szédületes dialektikájával a tét, ellentét, ellenmondás egymást váltó fázisain emelkedett az eszméhez, mely fokenként természetet, lelket, morált, jogot, művészetet, vallást, történetet hozott létre. Marx a gazdasági termeléssel, mint anyagondolattal termékenyítette a társadalmi fejlődést, hogy az emberiséget az emberevés, a rabszolgaság, a hűbériség, a proletariátus fokozatain mutassa be, míglen eljutott a szociálizmus remélt uralmaig, mely végleg meggyógyítja a munkások minden baját, de úgy, hogy az eddig ismert erkölcsi fogalmakat, köztük a hazát, a családot, a hajadoni becsületét, a személyiségét, a tulajdonét stb. fenekestől felforgatja.

Jaurès, a francia szocialisták eszes vezére meg volt hatva Hegel ideológiájának és Marx történelmi materializmusának rokonságától s nem tudván szabadulni hatásuktól, azt indítványozta, hogy egyesíteni kell az eszmék e kettős sorozatát az «igazság» nevében. Mintha csak Champeauxi Vilmosnak, az azonosság első védelmezőjének szavát hallaná az ember a középkor nominalizmusa és realizmusa rettenetes vitáinak idejéből. Talán ha Hegel és Marx nem «tengerlépő cipőkkel» haladt volna át a skolasztika filozófia hatszázados vitáján, elkerülhették volna a terméketlen vitának ismétlődését.

Mindegy; a szociálizmus korszaka elérkezett. Megvalósításához nem hiányzik más, mint a jelenlegi társadalom lerombolása egyházaival, államaival, «bourgeois» osztályaival, főleg pedig tőkepénzeseivel, hogy mindenki egyenlővé váljék rangban és vagyonban. Csak

hozzá kell nyúlni a filozófus gyümölcséhez, az enyhítő italhoz, mint Tantalusnak. Azonban ez a megrémült társadalom, éppen úgy mint a Tantalus kívánatos fája, a kárhozát közeledtére nem adja meg magát, nem hajtja le fejét a fiatal hódító előtt, sőt fölemelkedik, védekezik, erővel és érvel.

Németország ütötte a sebet, meggyógyítására megint Németország vállalkozott. Nietzsche Frigyes, egyik legnagyobb német író, noha forradalmi szellemben sok tekintetben együtt halad a szociáldemokratákkal, mégis ő tartja a kést bajtársa torkán «úri és csordamorál» megkülönböztetésével. A filozófiában nem ismeretlen arisztokratikus elv duzzasztotta ennek az elmés írónak a képzeletét, midőn megalkotta az «Übermensch» agyrémét, mely előtt leborul minden más élőlény, mert az a hivatása, hogy elpusztuljon szolgálatában. Nem hallottuk-e a hihetetlen parancsot: «Nem ismerek irgalmat, nincs szükségem foglyokra.» Ez az Übermensch szava.

Ezzel azonban tönkre van téve a szociáldemokrácia egyenlőségi ábrándja. Ugyanezt tenné a morállal, ha volna dupla morál más földön is, mint Marxén.

Annak a morálnak azonban, melyben az emberiség immár XX-ik százada vezérére, szószertint talán soha be nem válható, de folytonosan előtte lebegő ideáljára ismert, a felebaráti szeretet parancsának a Nietzsche-féle kettős morál nem ártott meg.

REFORMTÖREKVÉSEK A MATEMATIKAI OKTATÁS TERÉN.

(Ötödik közlemény.)*

I. Általános megjegyzések.

Az Országos Középiskolai Tanáregyesületnek a matematikai oktatás reformálásával foglalkozó bizottsága nemsokára befejezi működését és széleskörű tárgyalásainak eredményeit önálló kötet alakjában fogja közrebecsátani. Fontosnak tartottuk, hogy e munkálatok során szemmel kísérjük a külföldön egyidejűleg folyó mozgalmakat. Mivel a Magyar Pædagogiaiban megjelent dolgozatunk az 1907. szeptember 1-ig terjedő irodalmat vette tekintetbe, úgy hisszük, érdemes munkát végzünk, ha az 1908. szeptember 1-ig azóta megjelent legfontosabb

* Az előbbi négy közleményt l. a Magyar Pædagogia 1908. XVII. évfolyamában (január—április).